

Traumatološka bolnica, *Ginekološka* klinika. *Leksikografski* zavod nije zacijelo zavod *leksikografa*, nego zavod za *leksikografiju*, *Arheološki* muzej nije muzej *arheologa*, nego muzej za *arheologiju* i t. d.

Prema našem današnjem jezičnom osjećanju pridjev *filološki* odnosi se i na filologiju i na filologe, *filozofski* i na filozofiju i na filozofe, *anatomski* i na anatomiju i na anatore. Zato su nam oblici *filologijski*, *filozofijski*, *anatomijski* i sl. zapravo nepotrebni, što dakako ne znači, da ih treba progoniti. Ali ne treba ih, po mom mišljenju, ni forsirati.

Pridjevi na *-ijski* od navedenih grčkih imenica na *-ija* izumiru, kao što su već gotovo sasvim nestali iz upotrebe pridjevi od tih imenica sa završetkom *-ički*, na pr. *filozofički*, *pedagogički*.

DRUGARICA DIREKTOR, GOSPOĐA PROFESOR ili DRUGARICA DIREKTORICA, GOSPOĐA PROFESORICA?

Zlatko Vince

Nedavno je u našem časopisu (Jezik, II, 1954, br. 5.) pisao prof. dr. Mate Hraste o ženskim prezimenima osvrćući se na Maretićev zahtjev, što ga je ovaj jasno postavio prije 30 godina u predgovoru svojega korisnog i već popularnog »Jezičnog savjetnika«: da se ženska prezimena upotrebljavaju uvijek u ženskom rodu (na pr. Petrović, kada spominjemo ženu Petrovićevu, a Petrovićeva, kada mislimo na njegovu kćerku). S tim se Maretićevim savjetom i traženjem ne slaže u potpunosti već D. Kostić, kada u »Našem jeziku« govori o tom problemu, iako priznaje, da je zahtjev Maretićev potpuno u duhu našega jezika (Naš jezik, III, 1935). U spomenutom članku u »Jeziku« prof. dr. Hraste, priznajući načelno dobar Maretićev stav, ipak ne pristaje uz njegov zahtjev pa potaknut svakidašnjom našom današnjom jezičnom praksom odobrava, da se danas mogu upotrebljavati i onakvi oblici prezimena ženskoga roda, koji su jednaki muškima.

Kada govorimo i mislimo o tom problemu, dolazi nam vrlo lako na pamet drugo jedno pitanje: je li dobro nazive ženskih (ponajviše akademskih, pa i drugih) zvanja upotrebljavati u muškom obliku? Pitanje je slično pitanju o ženskim prezimenima i po svojoj unutrašnjoj povezanosti i po svojoj složenosti.

Imali smo sigurno često prilike da čitamo, a još više da čujemo nazive, kao što su: gospođa doktor, drugarica direktor, drugarica profesor i t. d. Višeput sam čitao odgovore naših intelektualci na kakav službeni upit o zanimanjima, što ih obavljaju, pa sam nailazio na ovakve odgovore: Zlata N., liječnik, Marija R., profesor, Ljerka D., direktor i sl. Isto tako na pismima upućenim profesoricama, liječnicama i t. d. mogao sam više puta čitati nazive u muškom obliku, a tako često stoji i na pločama naših liječnica, što vrše privatnu praksu. Čak bi i u vjenčani list mladenka, koja je došla u Matični ured, da se vjenča, ispisivala pored muževljeva zanimanja.

i svoje; i opet smo mogli čitati napisano jedno pored drugoga: i muž i žena po zanimanju su na pr. liječnici (Marija N., liječnik, Ivan N., liječnik).

Htio bih za to ponovno reći nekoliko riječi o tom pitanju. Velim ponovno zato, što je o tom pitanju već pisano u više navrata.

Pored drugih, pisao je o tom pitanju Mihajlo Janjanin (Naš jezik, II, 1934, br. 7.), dr. Tomo Matic u »Hrvatskom jeziku«, dok se ukratko na to osvrnuo (u »Ilustriranom vjesniku« 1951.) prof. Hraste, koji je u tom listu, uz druge filologe, donosio oko dvije godine odgovore na zanimljiva i praktična jezična pitanja u rubrici: »Znaš li svoj književni jezik?« Mislimo, da ne će biti naodmet, ako ponovno osvjetlimo to pitanje, da nam bude bar nešto bliže, ako ga već ne uspijemo potpuno riješiti.

Nije tome tako dugo, kako su žene počele obavljati ista zvanja, što su ih prije vršili samo muškarci. Tek potkraj devetnaestoga stoljeća prva je naša žena postala liječnica, a slično je bilo i s ostalim akademskim zvanjima¹. Između dva rata žene ulaze potpuno u javnu službu, pa obavljaju ista zvanja ne samo kao njihovi drugovi liječnici, nego i kao bibliotekari (knjižničari), agronomi, inženjeri, direktori raznih poduzeća i sl., dok u Drugom svjetskom ratu žene vrše i dobivaju i u vojsci iste dužnosti i položaje kao i muškarci. Danas, tako reći, nema zvanja, u kojem ne bi sudjelovala i žena, jer im današnje društvo priznaje ne samo sposobnosti za ista zvanja, nego im daje i ista prava.

Međutim, naš narod nije imao prilike da sam dade nazive za sve te službe, što ih vrše žene, jer im u prvim svojim počecima ni same ustanove (srednje škole, poduzeća i sl.) nisu bile poznate. Ali kada su u naš javni život, pa i u naša sela, počele ulaziti u drugoj polovini 19. stoljeća školovane žene (u osnovne škole), narod ih je prozvao učiteljicama. Nitko nije nikada govorio o gospođi učitelj ili gospođici učitelj; ni naša djeca, ni seljaci, ni gradski čovjek nikada je ne bi drukčije zvali nego: gospođa, odnosno drugarica učiteljica.

Ipak je činjenica, da se često i čuje i vidi napisano: gospođa doktor, drugarica inženjer i t. d. Pogledajmo najprije malo točnije, jesu li takvi nazivi u duhu našega jezika, a onda, kako je došlo do toga, da upotrebljavamo muški oblik naziva i za ženska zvanja.

Ima zanimanja, što su ih nekada obavljali samo muškarci. Zato od takvih naziva i nemamo ženskoga roda. I obratno, imali smo zanimanja samo za žene, pa nemamo muškog roda takvih naziva. Prele su na pr. samo žene, pa imamo riječ prelja, a nemamo muškog oblika te imenice u tom značenju².

¹ U Austriji na pr. tek oko 1910. godine žene dobivaju pravo, da se upisuju na Medicinski fakultet kao redovite slušateljice (ordentliche Hörer), dok su na Filozofskom fakultetu to pravo dobile nešto ranije.

² Prelac ima razna značenja: — čovjek mekušan; onaj, koji ne radi muške poslove, nego prede kao žena; u Lici — čovjek ili momak, koji ide po prelima (govori se i za mačku, jer prede); znači isto što i kolovrat; pa nekakav grah; a prelac bukov je vrsta leptira iz porodice Notodontidae.

Uopće muškarci su obavljali jedne poslove (gradili kuće, brodili, polazili na vojnu, nosili oružje i t. d.), a žena je kod kuće trebala da kuha, pere, neguje djecu i — da upotrebimo Šenoine stihove — »štedi, kupi, redi, gladi... perje čiha, kuću sprema«. Katkada su muški radili i ženske poslove, a ženske muške. A u Narodno-oslobodilačkoj borbi sudjelovale su s oružjem u ruci i žene i muškarci.

Ali ima poslova, u kojima su redovno sudjelovali muškarci i žene. Naše su njive okopavali kopači, ali i kopačice, naša nam stada čuvaju pastiri i pastirice, žanju žeteoci, a u tom im poslu pomažu i žetelice (ovaj naziv ima i drugo značenje); po našim kazalištima glume glumci i glumice, imamo dobrih književnika i književnica i t. d.

Možemo dakle sa sigurnošću ustvrditi, da narod i u nazivima razlikuje redovno muško od ženskoga³. Duh našega jezika prema tome traži, da se u svemu toga načela i držimo.

A zašto su se nazivi za muška zvanja počeli upotrebljavati i za žene? M. Janjanin u spomenutom već svojem članku u »Našem jeziku« veli, »da je ova jezična nakarada... uzeta iz francuskog jezika«. A dr. Tomo Matić se pita, je li ovakav muški oblik imena zvanja i za fakultetski obrazovane žene posljedica shvaćanja, da se time mora istaći jednakost žene s muškarcem. — Bilo kako mu drago, ne treba da se povodimo za stranim jezicima (romanskim ili germanskim, odakle su nam možda došli ovakvi nazivi), ako nam duh našega jezika drukčije propisuje. Ne treba da danas ističemo ni jednakost žene s muškarcem onako, kako je to trebalo prije, jer je žena danas doista ravnopravna.

Rekao sam, da je naš narod uvijek razlikovao muško od ženskoga u nazivima. Ali narod nije imao prilike da dođe u dodir s liječnicama, profesoricama i t. d., jer takvih školovanih žena dugo u našem selu nismo imali. Ali je zato naš seljak imao veze s općinskim poglavarima, majstorima, doktorima (liječnicima) i s njihovim ženama, pa je po zanimanju takvih ljudi nazvao i njihove žene. Tako su naši ljudi na selu dolazili na razgovor s opančaricom (ženom opančarevom), majstoricom (ženom kakva samostalnog zanatlije), donosili kakav dar doktorici (ženi doktorovoj, t. j. liječnikovoj) ili bi vodeći dijete u školu, pošto bi se porazgovorili s učiteljem, predavali njegovoj ženi — učiteljici... sira, maslaca i purana... za slova, za šibu, za tintu i za pera«, spominjali su hrvatske banice, kapetanice i t. d. Svi su ti nazivi bili dakle za žene (supruge) svih tih opančara, majstora, doktora (ili doktura), učitelja, kapetana i banova.

Kada su žene same počele vršiti istu službu, što su je prije vršili samo muškarci, trebalo je naći nov naziv za njihovo zvanje, ali takav, da bi se iz njega moglo razlikovati, govori li se na pr. o ženi profesorovoj ili o ženi, koja i sama

³ I među životinjama redovno naš narod razlikuje mužjaka od ženke: golub-golubica, mačak-mačka, ovan-ovca, srndać-srna; jarac-koza, pas-kuja, konj-kobila i t. d. Za neke životinje, kojima se ne može na prvi pogled odrediti rod, uzima naziv samo u jednom rodu: riba, kornjača, zmija, leptir i t. d.

obavlja profesorsku službu. Mjesto da se stvore novi nazivi za suprugu čovjeka sa spomenutim zanimanjem (na pr. profesorka, doktorka, ministarka), kancelarijski, razgovorni, a za njime i književni jezik pošao je drugim putem. Službeni je naziv za žene, kao i za muškarce: profesor, doktor, inženjer, agronom, kapetan, major, pilot i t. d. — ističe prof. Hraste govoreći o tome, kako su se ti nazivi u muškom rodu raširili i za ženska zvanja.

Meni se međutim čini, da bismo danas na to pitanje mogli gledati drukčije. U suvremenom našem društvu žena je većinom zaposlena te obavlja i najteže i najodgovornije dužnosti: članica je Sabora i Skupštine, pa ako svaka i ne obavlja takva zvanja, zaposlena je kao činovnica, radnica, bolničarka i sl. Danas se zato sve više gubi nazivi, koje bismo ženi davali po muževljevu zvanju. Stoga ne bismo trebali praviti razlike između naziva: onih, što smo ih davali ženama prema zanimanju muža, i novih, koje bismo trebali davati ženi, što sama obavlja kakvu službu. (Uostalom ni ti nazivi nisu svuda ujednačeni u našim krajevima.)⁴

Mislim, da ni seljak danas već ne naziva ženu doktorovu (liječnikovu) po muževljevu zvanju, jer imamo dosta i pravih liječnica u našem selu, (a imat ćemo ih sve više), koje obavljaju, kao i muškarci, liječničku službu. Zato danas narod takve školovane žene naziva doktoricama. Stoga treba, mislim, ujednačiti nazive i upotrebljavati ih samo za žene, koje vrše kakvu službu.

Ali teškoće su se javljale i zbog toga, što je za neka zvanja bilo nešto teže stvoriti naziv u ženskom obliku. Prema riječi odvjetnik mogli bismo stvoriti riječ odvjetnica (iako ona ima svoj posebni prizvuk iz crkvenog jezika), prema agronom — agronomka, dakle ne praveći razlike između -ica, -ka, -inja, -ilja, a upotrebljavajući onaj formant, koji nam najviše odgovara. Još je teže naći naziv za ženu, koja obavlja sudačku službu (sučevka — kao prije za ženu sučevu ili sučevica, pa i sudinja?). Ovo je pitanje postalo još zamršenije, kada je žena, naročito poslije II. svjetskog rata, počela obavljati najrazličitija zvanja. Tako za neka, pa i među najnovijima, možemo lako napraviti ženski naziv: personalac-personalka, udarnik-udarnica, daktilograf-daktilografkinja, zapisničar-zapisničarka, traktorist-traktoristkinja (mislim, da je pod tim naslovom štampan prije nekoliko godina jedan roman), tajnik-tajnica, član-članica. Ali sigurno bismo našli dosta naziva, za koje ne bismo tako lako našli ženski oblik: na pr. rukovodilac, elektrovarilac, rudar, mislilac, knjigovođa, talac (iako se čuje i knjigovotkinje, a mogli bismo reći rudarka). Primjeri kao sijač, pa kosac i slični, upotrebljeni u ženskom rodu, ilustriraju nam tendenciju suvremenog jezika, da ženskim nazivima nekih zvanja označuje kakav stroj, alat ili nešto posve drugo. (U muškom rodu sijač, a sijačica označuje i stroj za sisanje; kosac, a kosilica je stroj⁵; brijač — brijačica je žena brijačeva, a taj naziv

⁴ Moglo bi se ispitati, kako naši književnici (stariji) upotrebljavaju nastavke -ka, -ica i u kojem značenju.

⁵ Akademijin Rječnik ima, istina, za riječ *kosilica* ovo značenje: čeljade, što kosi kao muškarac. Ipak se danas sve više upotrebljava značenje, što smo ga naveli prije: gospodarski stroj za košnju trave i žitarica, sa napravama za odbacivanje otkosa i vezivanje snopova. — (Kosac može značiti i vrstu pauka: *Phalangium opilio*.)

upotrebljavamo i za ženu, koja se bavi brijačkim zanatom, dok brijačica označuje britvu; prema imenici mornar — riječ mornarica pripada posve drugoj skupini.)

Premda bismo ipak mogli od većine muških imena stvoriti nazive za ženska zanimanja, moramo priznati, da su nam neka, po današnjem našem jezičnom osjećaju, pomalo neobična, jer se na njih nismo naviknuli. — Činjenica je, da su se naši ljudi (ponajviše službenici, a i građani uopće) naučili na muške nazive za zvanja, što ih obavljaju i muški i ženske, i to zato, što ih gotovo svaki dan čitaju u službenim spisima, a prema njima ih upotrebljavaju i u govoru. Možda, uostalom, još uvijek ima u muškim nazivima za ista zvanja, što ih obavljaju i žene, neke tanahne nijanse neprimjetnog isticanja, kako i žena može vršiti ne samo ravnopravno, nego i jednako dobro — iste poslove kao i muškarac, — pa i to opravdava muški oblik naziva.

No možemo se pitati, ne ulazeći u ovu posljednju napomenu, je li ta navika naših gradskih ljudi takva, da bi im postalo strano, kada bismo počeli upotrebljavati nazive za žene u ženskom obliku, kako to dosada nismo redovno činili. Čini mi se, da ne bi. Oni bi to prihvatili, kada bi opet vidjeli duže vremena napisane takve nazive u službenim spisima, jer ljudi lako prihvaćaju ono, što donosi štampa, službeni jezik i životna praksa. Sjećamo se one loše konstrukcije »po tom pitanju«, što je prije nekoliko godina preplavila gotovo sve naše novine, a preko njih utjecala i na govorno izražavanje mnogih naših ljudi, iako takve konstrukcije nikada nismo upotrebljavali u povijesti našega jezika. Ženski nazivi bi se lako prihvatili, i zbog toga, što bi njihova upotreba bila i u duhu našega jezika, pa bi se to više proširila.

Što dakle da se tu radi? Kako da riješimo to pitanje? Najprije treba da ustanovimo, je li doista u duhu našega jezika upotreba ženskih oblika za nazive naših intelektualki?

Pošto smo na to već odgovorili potvrdno, možemo postaviti još jedno pitanje: jesu li se doista muški nazivi za ženska zvanja toliko udomaćili, te nam je danas već posve neobično, ako bismo ih upotrebili u ženskom obliku?

Mislim, da u tom pitanju nije isto stanje kao kod ženskih prezimena. Danas nam je doista već pomalo neobično, kao što to ističe i prof. Hraste u članku, što smo ga na početku citirali, da govorimo o gospođi Vlahovički ili Vlahovićevoj. Ali kod naziva za ženska zvanja drugi je slučaj. Nije nam neobično čuti: druga-rica direktorica, drugarica profesorica, gospođa doktorica; ljepše je vidjeti na pr. na pločama za ordinacije, da Marija N., liječnica, ordinira (ili prima) od dva do četiri, nego da to čini Marija N., liječnik. A upravo mi je bilo neodrživo, kada sam na jednoj brošuri pročitao, da ju je »Priredio: Dr. Zdravka Lorković«. (Možda je bila i štamparska pogreška.)

Dobrom voljom i s malo dosljednosti i strpljenja moglo bi se naše pitanje povoljno riješiti. Razumije se, da bi bilo najbolje i najuspješnije, kada bi naše vlasti u svojim odredbama, postavljenjima, premještajima i sl. upotrebljavale

posebne nazive u muškom rodu za zvanja, što ih obavlja muškarac, i posebne u ženskom, kada ih obavljaju žene. Ne bi trebale postavljati na gimnaziju u P. Anu Matetić, profesora XII. plaćevnog razreda, nego Anu M., profesoricu; ne Zoru N., suplenta, nego suplenticu; ne bi trebalo promicati u viši plaćevni razred Mariju Z., liječnika-pripravnika, nego liječnicu-pripravnicu i t. d. Kao što i danas u srednjoj školi, pa i u višim školama, ispunjavamo svjedodžbe za učeni-ka ili učeni-cu, koji je svrši-o ili koja je svrši-la razred i pokaza-o ili pokaza-la odličan uspjeh... tako bismo, upotrebljavajući ženske nazive svagdje, gdje im je mjesto, s malo truda i novčanih sredstava pokazali mnogo razumijevanja za duh našega jezika. — Da bi narod, naročito na selu, takve nazive prihvatio, u to ne treba da sumnjamo. Seljaci ne će nikada pitati: »Je li gospoda doktor kod kuće?«, kada joj uđe u kuću ili ordinaciju, nego će se uvijek zanimati za gospođu doktoricu, što će mi potvrditi svatko, tko je došao u priliku da čuje našeg seljaka, kada upotrebljava takva imena. A oni, koji misle, da bi im (ali samo pokoja) imena bila neobična, sigurno bi se brzo privikli.

AKCENTUACIJA TUĐICA NA -OR U HRVATSKOM JEZIKU

Dalibor Brozović

I.

Profesor Kuzma Moskatelo iznio je pod istim ovim naslovom svoje mišljenje o naglašavanju stranih riječi s nastavkom -or, a uredništvo je pozvalo svoje suradnike na raspravu o akcentuaciji novijih tuđica, kako bi se utvrdila načela za njihovo naglašavanje, koja bi zatim postala obvezna. Prof. Moskatelo ima svakako pravo, kad tvrdi, da se baš oko akcentuacije tuđica na -or podiglo mnogo buke. Kako sam nekad radio na Kazališnoj akademiji i kako sam akcentolog zagrebačkog radija, mogao sam čuti mnogo od te buke. Zato ću i iznijeti svoje mišljenje.

Najživlje se rasprave vode oko riječi *kompozitor* i zato ću nju uzeti kao uzorak. Prof. Moskatelo ima dvije osnovne tvrdnje: da su akcent *kompozitor* napravili teoretičari, a da se *redovno* govori *kompozitor* (ipak priznaje, da je naglasak *kompozitor* stran našem akcentatskom sustavu). Iz sukoba *teorije* i *prakse* prof. Moskatelo pokušava da nađe izbor. Samo to je nemoguće, ako se smatra, da je *kompozitor* *teorija*, a *kompozitor* *praksa*, budući da je ovdje teorija izvedena iz prakse na prirodan način, a one prakse, koja je za nas odlučna, pisac možda i ne poznaje. Sigurno je, da ima ljudi, što naglašavaju *kompozitor* iz teoretskih razloga. Ali ima i drugih. Zar je onih nekoliko milijuna dobrih štokavaca, što govore *okupator*, došlo do takva naglaska teoretskim izvođenjem iz Daničićevih studija? Ne, oni govore s takvim akcentom zato, što drukčije i ne mogu govoriti, ukoliko govore riječ, koja je za njih obična. A ako pak ne govore *kompozitor*, razlog je samo u